

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право
УДК 343.843

Білоус Каріна Станіславівна

*здобувачка відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Bilous Karina

*PhD Student at the Department of Research on Criminal Executive Law
Academician Stashis Scientific Research Institute for the
Study of Crime Problems of
National Academy of Law Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-9612-5841*

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПІДГОТОВКИ
ДО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE INSTITUTE OF
PREPARATION FOR THE RELEASE OF PRISONERS**

***Анотація.** У статті розглянуто підходи до вивчення інституту підготовки засуджених до звільнення. В рамках функціонально-цільового підходу автором проаналізовано погляди науковців на мету підготовки засуджених до звільнення в рамках вітчизняного законодавства та міжнародних стандартів. На підставі проаналізованого матеріалу автором визначено, що метою підготовки засуджених до звільнення має стати полегшення їхньої реінтеграції в суспільство після звільнення з місць позбавлення волі. В рамках стадійного підходу автором проаналізовано погляди науковців на строки підготовки засуджених до звільнення в рамках вітчизняного законодавства та міжнародних стандартів. На підставі проаналізованого матеріалу автором*

підтримано позицію стосовно поділу процесу реінтеграції на пенітенціарний та постпенітенціарний етап. Автором акцентовано увагу, що при підготовці засуджених до звільнення правильніше говорити не про безпосередню практичну реінтеграцію, а про підготовку до неї, про створення її об'єктивних і суб'єктивних передумов, оскільки говорити про практичну реалізацію процесу реінтеграції можна лише при безпосередньому перебуванні людини в суспільстві. В рамках діяльнісного підходу автором проаналізовано погляди науковців на учасників підготовки засуджених до звільнення та заходів, які вона в себе включає в рамках вітчизняного законодавства та міжнародних стандартів. На підставі проаналізованого матеріалу автором наголошено на тому, що діяльність з підготовки засуджених до звільнення повинна здійснюватись персоналом установ виконання покарання протягом усього строку виконання вироку суду, а на завершальному етапі у взаємодії з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу. Автором акцентовано увагу на тому, що заходи, які здійснюються стосовно засуджених мають бути прописані в збалансованій програмі заходів, яка має включати в себе план виконання вироку суду та стратегію підготовки до звільнення. На підставі проаналізованого матеріалу автором сформульовано визначення поняття підготовки засуджених до звільнення, під якою розуміється система заходів, здійснюваних установами виконання покарання з першого дня відбування покарання, а на завершальному етапі у взаємодії з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу, спрямованих на полегшення реінтеграції засуджених після звільнення з місць позбавлення волі, шляхом створення для цього об'єктивних та суб'єктивних передумов.

Ключові слова: *засуджений, позбавлення волі, підготовка до звільнення, міжнародні стандарти, реінтеграція.*

Summary. *The article examines approaches to the study of the institution of preparation of convicts for release. Within the framework of the functional-targeted approach, the author analyses the views of scholars on the purpose of preparing convicts for release within the framework of national legislation and international standards. Based on the analysed material, the author determines that the purpose of preparing convicts for release should be to facilitate their reintegration into society after release from prison. Within the framework of the stage approach, the author analyses the views of scholars on the timeframe for preparing convicts for release within the framework of national legislation and international standards. Based on the analysed material, the author supports the position that the reintegration process should be divided into penitentiary and post-penitentiary stages. The author emphasises that when preparing convicts for release, it is more correct to talk not about direct practical reintegration, but about preparation for it, about creating its objective and subjective prerequisites, since it is possible to talk about the practical implementation of the reintegration process only when a person is directly in society. Within the framework of the activity-based approach, the author analyses the views of scholars on the participants in the preparation of convicts for release and the measures which it includes within the framework of national legislation and international standards. Based on the material analysed, the author emphasises that activities aimed at preparing convicts for release should be carried out by the staff of penitentiary institutions throughout the entire period of execution of a court sentence, and at the final stage, in cooperation with probation authorities and social welfare providers. The author emphasises that the measures taken in relation to convicts should be set out in a balanced programme of measures which should include a plan for the execution of a court sentence and a strategy for preparation for release. On the basis of the analysed material, the author formulates a definition of the concept of preparation of convicts for release, which is understood as a system of measures taken by*

penitentiary institutions from the first day of serving a sentence, and at the final stage, in cooperation with probation authorities and social welfare entities, aimed at facilitating the reintegration of convicts after release from prison, by creating objective and subjective prerequisites for this.

Key words: *convicted person, imprisonment, preparation for release, international standards, reintegration.*

Постановка проблеми. Попри наведене в кримінально-виконавчому законодавстві України загальне розуміння інституту підготовки засуджених до звільнення, його поняття не знайшло свого відображення в ньому, більше того серед науковців також не існує єдиного підходу до визначення як самого поняття, заходів, які воно в себе включає, так і моменту з якого має починатися процес підготовки до звільнення та чим закінчуватися. У зв'язку з цим виникає необхідність більш детального розгляду підходів до вивчення зазначеного інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підготовки засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, до звільнення, їх соціальної адаптації, проблемами ресоціалізації у цілому займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Борисов [1; 2], В. Батиргарєєва [2], В. Гуськов [3], Т. Журавель [4], О. Караман [5], В. Корчинський [6], М. Кутєпов [3], О. Лисодєд [1], А. Міхлін [3], О. Неживець [3], М. Романов [7], А. Степанюк [1], С. Фаренюк [6], М. Черненко [8], І. Яковець [2] та ін. Попри достатню кількість звернень науковців до питання ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених, недостатньо висвітленими залишаються саме питання підготовки засуджених до звільнення.

Метою статті є визначення підходів до вивчення інституту підготовки засуджених до звільнення, формулювання на підставі цього визначення поняття підготовки засуджених до звільнення.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі існує декілька підходів до вивчення інституту підготовки засуджених до звільнення.

Функціонально-цільовий підхід. Прихильники цього підходу розглядають підготовку засуджених до звільнення через досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства та мети покарання [6; 8; 9; 10; 11]. Для цих цілей слід зазначити, що відповідно до частини 2 статті 50 Кримінального кодексу України [12] метою покарання є кара, виправлення, загальна превенція та спеціальна превенція. Кримінально-виконавче ж законодавство на меті має захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [13]. У статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу надається визначення понять виправлення та ресоціалізація, де під виправленням розуміється процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, а під ресоціалізацією – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [13]. Відповідно, керуючись цими правовими нормами прихильники функціонально-цільового підходу, розглядаючи підготовку засуджених до звільнення, пов'язують останню з такими поняттями як ресоціалізація та соціальна адаптація, вбачаючи в них мету такої підготовки. Тоді, як М. Романов взагалі ставить під сумнів існуючі на сьогодні цілі покарання та цілі виконання покарання та зауважує, що назріла необхідність виявлення реальної мети покарання та її встановлення. Це допоможе сформулювати адекватну систему виконання

такого покарання як позбавлення волі та дозволить підібрати дієві механізми взаємодії з засудженими [7].

Якщо звернутися з цього питання до міжнародних стандартів, то як Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) [14] так і Європейські тюремні правила [15] та Правила Ради Європи про пробацію [16] оперують поняттями реінтеграція та реабілітація, тоді як поняття соціальної адаптації та ресоціалізації в них взагалі не вживаються. Міжнародні стандарти чітко декларують, що покарання закінчується винесенням вироку суду, а завдання тюрем – інтегрувати в суспільство індивіда, здатного нормально функціонувати та організовувати свою життєдіяльність відповідно до суспільних норм. Тому вся діяльність тюремного персоналу під час виконання вироку суду має бути спрямована на полегшення реінтеграції засуджених в суспільство після звільнення.

На нашу думку, поняття виправлення та ресоціалізації повинні відійти у минуле, як такі, що не відповідають вимогам сучасності. За часів їх існування в них жодного разу не вкладався зміст передбачений міжнародними стандартами. Оперування цими поняттями в майбутньому навіть в ракурсі міжнародних стандартів не принесе науці іншого їх розуміння, а лише створить ситуацію невизначеності між тлумаченнями одних і тих самих понять у різні часи. Тому метою підготовки засуджених до звільнення має стати полегшення їхньої реінтеграції в суспільство після звільнення з місць позбавлення волі.

Стадійний підхід. Прихильники цього підходу розглядають підготовку засуджених до звільнення як стадію ресоціалізації (за міжнародними стандартами – реінтеграції). О. Караман та О. Неживець обґрунтовують у своїх наукових працях розповсюдження цього поняття ще й на допенітенціарний етап [17], проте на нашу думку такий підхід, не відповідає сутності поняття ресоціалізація, наведеному в статті 6

Кримінально-виконавчого кодексу України [13] та не є на нашу думку достатньо обґрунтованим науково. Натомість найчастіше серед вчених можна зустріти думку про поділ процесу ресоціалізації на два етапи – пенітенціарний та постпенітенціарний [3; 8; 10; 18]. При цьому пенітенціарний етап також може розумітися по-різному - як завершальний етап виконання покарання чи охоплювати весь період відбування покарання.

Не дивлячись на те, що реалії процесу підготовки засуджених до звільнення в Україні чітко демонструють підхід в рамках якого підготовка засуджених до звільнення є завершальним етапом виконання покарання у виді позбавлення волі, адже Кримінально-виконавчий кодекс України [3] та спільний наказ Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [19] встановлюють, що всі заходи з підготовки засуджених до звільнення розпочинаються за три місяці до дати планованого звільнення, на наше чітке переконання процес підготовки засуджених до звільнення повинен починатися саме з моменту прибуття засудженого до установи виконання покарання та тривати протягом усього строку позбавлення волі.

Ця позиція підтверджується міжнародними стандартами. Зокрема, Правило 107 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели), декларує, що «з самого початку відбування строку покарання слід думати про майбутнє ув'язненого, яке чекає його після звільнення» [14].

Окрім підготовки до звільнення, яка має починатися з самого початку відбування строку покарання та проводитися протягом усього строку виконання вироку суду міжнародні стандарти декларують ще й посттюремну допомогу для завершення такої підготовки на практиці.

Отже, підтримуюючи поділ процесу реінтеграції на пенітенціарний та постпенітенціарний етап, вважаємо, що при підготовці засуджених до звільнення правильніше говорити не про безпосередню практичну реінтеграцію, а про підготовку до неї, про створення її об'єктивних і суб'єктивних передумов, оскільки говорити про практичну реалізацію процесу реінтеграції можна лише при безпосередньому перебуванні людини в суспільстві.

Діяльнісний підхід. Прихильники цього підходу розглядають підготовку засуджених до звільнення через сукупність заходів, що здійснюються персоналом УВП та іншими органами та установами, залученими до цього процесу. Для розгляду цього підходу пропонуємо поділити його суть на дві частини – ким така діяльність здійснюється? та як вона здійснюється?

Розглядаючи перше запитання слід зазначити, що законодавство передбачає достатньо широкий спектр учасників в процесі підготовки засуджених до звільнення, зокрема відповідно до спільного наказу Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [19], не пізніше ніж за три місяці до закінчення призначеного строку покарання установа виконання покарань взаємодіє з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу з приводу вирішення проблемних питань

засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення.

Слід зазначити, що як законодавство так і наукові погляди вбачають в такій діяльності певну комплексність. З приводу останнього, заслуговує на увагу позиція науковців, які розуміють комплексність через єдність завершального етапу виконання покарання, якою вважається підготовка засуджених до звільнення та постпенітенціарного періоду. Не погоджуючись з розумінням процесу підготовки засуджених до звільнення як завершального етапу виконання покарання, тим не менш проблему відсутності так званого приймаючого органу після звільнення вбачаємо актуальною. На нашу думку ним має стати саме уповноважений орган з питань пробації, який вступає у вказаний процес на завершальному етапі виконання покарання в рамках здійснення пенітенціарної пробації.

Розглядаючи друге запитання слід зазначити, що одним із основних понять, яке регулює весь строк виконання вироку суду є поняття режиму. Саме від того, що ми вкладаємо в це поняття залежить які об'єктивні та суб'єктивні передумови для полегшення реінтеграції засуджених в суспільство після звільнення ми створимо.

З плином часу міжнародні уявлення про зміст режиму змінювалися, проте вітчизняні реалії залишаються незмінними й на сьогодні. Виходячи зі змісту частини 1 статті 102 КВК України режим визначається як встановлений порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених [13].

Проте слід зазначити, що Європейські тюремні правила не виходять з такого поняття режиму, а декларують, що останній є правилами

поводження з ув'язненими [20, с. 113], обґрунтовуючи це тим, що ув'язнення і позбавлення волі є покараннями вже самі по собі, тому режим для засуджених ув'язнених не повинен збільшувати страждання, заподіяні ув'язненням (*Правило 102.2*) [15]. За Європейськими тюремними правилами режим має передбачати збалансовану програму заходів (*Правило 25.1*), складання якої має починатися з моменту надходження засудженого ув'язненого до тюрми (*Правило 103.1*), та мусить бути спрямоване на те, щоб вони вели відповідальний спосіб життя без скоєння злочинів (*Правило 102.1*). Така програма заходів має включати в себе план виконання вироку суду та стратегію підготовки до звільнення (*Правило 103.2*) [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначивши в рамках функціонально-цільового підходу що діяльність з підготовки засуджених до звільнення здійснюється з метою полегшення їхньої реінтеграції після звільнення з місць позбавлення волі; визначивши в рамках стадійного підходу, що така діяльність має починатися з самого початку відбування строку покарання та проводитися протягом усього строку виконання вироку суду та мати продовження після звільнення засуджених з місць позбавлення волі для завершення такої підготовки на практиці; визначивши в рамках діяльнісного підходу, що така діяльність має здійснюватися персоналом установ виконання покарання, а на завершальному етапі у взаємодії з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу, можемо сформулювати поняття підготовки засуджених до звільнення. Під підготовкою засуджених до звільнення нами розуміється система заходів, здійснюваних установами виконання покарання з першого дня відбування покарання, а на завершальному етапі у взаємодії з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу, спрямованих на полегшення реінтеграції засуджених після звільнення з

місць позбавлення волі, шляхом створення для цього об'єктивних та суб'єктивних передумов.

Література

1. Теоретичні та прикладні проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць обмеження або позбавлення волі : монографія / І.В. Борисов та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисова, А.Х. Степанюка. Харків : Право, 2013.152 с.
2. Борисов В. І., Батиргареева В. С., Яковець І. С., Опанасенков О. І. Ставлення соціуму до можливостей соціальної адаптації колишніх засуджених. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. № 23. С. 64-75.
3. Кутєпов М.Ю. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 54. С. 156-159. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39759> (дата звернення: 28.09.2023).
4. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх : методичний посібник / Вовк В.М., Журавель Т.В., Калівошко В.М. та інші ; за заг. ред. Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. Київ : "Версо-04", 2012. 168 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5011/7/T_Zhuravel_V_Vovk_Y_Pylypas_PDZOVPPOVN_KSP&SR_IL.pdf (дата звернення: 28.09.2023).
5. Низовець О.М. Соціально-психологічна підготовка неповнолітніх засуджених до звільнення : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2015. URL: <https://ispp.org.ua/2020/05/05/socialno-psixologichna-pidgotovka-nerovnolitnix-zasudzhenix-do-zvilnennya/> (дата звернення: 28.09.2023).

6. Малишева О.М. Деякі питання ресоціалізації засуджених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 212-215. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/56.pdf (дата звернення: 28.09.2023).
7. Романов М.В. Кризис карательной парадигмы исполнения наказаний. *Права людини в Україні : інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. 2017. URL: <http://khp.org/1486200568> (дата звернення: 28.09.2023).
8. Черненко М.П. Ресоціалізація засуджених як мета кримінально-виконавчого законодавства України. *Проблеми законності : Республіканський міжвідомчий науковий збірник*. 2008. № 97. С. 153-162. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8635/1/Chernenok.pdf> (дата звернення: 28.09.2023).
9. Саламатов Е. А. Исправление или ресоциализация? *Параграф : информационная система*. 2013. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31346284#pos=6;-106 (дата звернення: 28.09.2023).
10. Степанюк А.Х. Сутність виконання покарання : монографія. Харків : Фоліо, 1999. 256 с.
11. Шкута О.О. Наукові погляди на проблему виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. Вип. 4. С. 201-206. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/201-206.pdf> (дата звернення: 28.09.2023).
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.09.2023).

13. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>(дата звернення: 28.09.2023).
14. General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules). *United Nations : official website*. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/443/41/PDF/N1544341.pdf?OpenElement> (дата звернення: 28.09.2023).
15. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць). *Верховна Рада України : офіційний вебпортал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032?fbclid=IwAR3iQYBXYcoFYHLOTq3Gjc7A_IZttEs2TQDtEX5iJvPthDeIe0Xw4G67lrY#n553 (дата звернення: 28.09.2023).
16. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/09000016805cfbc7> (дата звернення: 28.09.2023).
17. Основи пенітенціарної педагогіки та психології : посібник / за заг. ред. В. М. Синьова. Біла Церква, 2003. 101 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/posibnik-psyhologiya.pdf> (дата звернення: 28.09.2023).
18. Управлінські аспекти соціальної роботи : курс лекцій / М. Ф. Головатий (кер. авт. кол.), М. П. Лукашевич, Г. А. Дмитренко та ін. К. : МАУП, 2004. 368 с. URL: <https://buklib.net/books/21984/>(дата звернення: 28.09.2023).

19. Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Наказ Міністерства юстиції України 03.04.2018№ 974/5/467/609/280. *Верховна Рада України : офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18> (дата звернення: 28.09.2023).
20. Степанюк А.Х. Режим – це не «порядок виконання і відбування покарання», а програма соціальної допомоги при поводженні з ув'язненими. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. Вип. 2 (12). С. 110-125. URL: <https://visnykprau.com/index.php/journal/article/view/418/320> (дата звернення: 28.09.2023).

References

1. Teoretychni ta prykladni problemy sotsialnoi adaptatsii osib, zvilnenykh z mists obmezhenia abo pozbavlennia voli: monohrafiia / I.V. Borysov ta in.; za zah. red. V.I. Borysova, A.Kh. Stepaniuka. Kharkiv: Pravo, 2013.152 s. [in Ukrainian].
2. Borysov V. I., Batyrhareieva V. S., Yakovets I. S., Opanasenkov O. I. Stavlenia sotsiumu do mozhlyvosti sotsialnoi adaptatsii kolyshnykh zasudzhenykh. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 2012. № 23. S. 64-75. [in Ukrainian].
3. Kutieпов M.Iu. Problemy sotsialnoi adaptatsii ta resotsializatsii osib, zvilnenykh iz mists pozbavlennia voli. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Serii: Pravo. 2019. Vyp. 54. S. 156-159. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39759> [in Ukrainian].

4. Pidhotovka do zvilnennia osib, yaki vidbuvaiut pokarannia u vydi obmezhenia abo pozbavlenia voli na pevnyi strok, u tomu chysli nepovnolitnikh: metodychnyi posibnyk / Vovk V.M., Zhuravel T.V., Kalivoshko V.M. ta inshi; za zah. red. T.V. Zhuravel, Yu.V. Pylypas. Kyiv: "Verso-04", 2012. 168 s. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5011/7/T_Zhuravel_V_Vovk_Y_Pylypas_PDZOVPPOVN_KSP&SR_IL.pdf [in Ukrainian].
5. Nyzovets O.M. Sotsialno-psykhologichna pidhotovka nepovnolitnikh zasudzhenykh do zvilnennia: dys. ... kand. psykol. nauk: 19.00.05. In-t sots. ta polit. psykhologii NAPN Ukrainy. Kyiv, 2015. URL: <https://ispp.org.ua/2020/05/05/socialno-psixologichna-pidgotovka-nepovnolitnix-zasudzhenix-do-zvilnennya/> [in Ukrainian].
6. Malysheva O.M. Deiaki pytannia resotsializatsii zasudzhenykh. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. 2019. № 3. S. 212-215. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/56.pdf [in Ukrainian].
7. Romanov M.V. Krizis karatelnoy paradigmy ispolneniya nakazaniy. Prava lyudini v Ukraïni: informatsiyniy portal Kharkivskoï pravozakhisnoï grupi. 2017. URL: <http://khpg.org/1486200568> [in Russian].
8. Chernenok M.P. Resotsializatsiia zasudzhenykh yak meta kryminalno-vykonavchoho zakonodavstva Ukrainy. Problemy zakonnosti: Respublikanskyi mizhvidomchyi naukovi zbirnyk. 2008. № 97. S. 153-162. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8635/1/Chernenok.pdf> [in Ukrainian].
9. Salamatov Ye. A. Ispravlenie ili resotsializatsiya? Paragraf: informatsionnaya sistema. 2013. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31346284#pos=6;-106 [in Russian].

10. Stepaniuk A.Kh. Sutnist vykonannia pokarannia: monohrafiia. Kharkiv: Folio, 1999. 256 s. [in Ukrainian].
11. Shkuta O.O. Naukovi pohliady na problemu vypravlennia ta resotsializatsii zasudzhenykh, yaki vidbuvaiut pokarannia v koloniiakh serednoho rivnia bezpeky. Visnyk Zaporizkovho natsionalnoho universytetu. 2010. Vyp. 4. S. 201-206. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/201-206.pdf> [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 25-26. St. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
13. Kryminalno-vykonavchy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 11.07.2003 r. № 1129-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. № 3-4. St. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> [in Ukrainian].
14. General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules). United Nations: official website. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/443/41/PDF/N1544341.pdf?OpenElement>
15. Yevropeiski penitentsiarni (viaznychni) pravyla (Rekomendatsiia № R (2006)2 Komitetu Ministriv derzhav-uchasnyts). Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032?fbclid=IwAR3iQYBXYcoFYHLOTq3Gjc7A_IZttEs2TQDtEX5iJvPthDeIe0Xw4G67lrY#n553 [in Ukrainian].
16. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers Deputies). URL: <https://rm.coe.int/09000016805cfbc7>

17. Osnovy penitentsiarnoi pedahohiky ta psykholohii: posibnyk / za zah. red. V. M. Synova. Bila Tserkva, 2003. 101 c. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/posibnik-psyhologiya.pdf> [in Ukrainian].
18. Upravlinski aspekty sotsialnoi roboty: kurs lektsii / M. F. Holovatyi (ker. avt. kol.), M. P. Lukashevych, H. A. Dmytrenko ta in. K.: MAUP, 2004. 368 s. URL: <https://buklib.net/books/21984/> [in Ukrainian].
19. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii ustanov vykonannia pokaran, upovnovazhenykh orhaniv z pytan probatsii ta subiektiv sotsialnoho patronazhu pid chas pidhotovky do zvilnennia osib, yaki vidbuvaiut pokarannia u vydi obmezhenia voli abo pozbavlenia voli na pevnyi strok: Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy 03.04.2018№ 974/5/467/609/280. Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18> [in Ukrainian].
20. Stepaniuk A.Kh. Rezhym – tse ne «poriadok vykonannia i vidbuvannia pokarannia», a prohrama sotsialnoi dopomohy pry povodzhenni z uviaznenymy. Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy. 2020. Vyp. 2 (12). S. 110-125. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/418/320> [in Ukrainian].